

sege a nyugathoz kötöttek. Puhasága, cinizmusa, hajlama a megalkuvásra, az öncsalásra, a hazugság összes válfajára, de akár az árulásra is, a mindenáron érvényesülés becsvágya, a hatalom körül fontoskodó bennfentesi attitűdje, lelkes bértollnok mivolta lenullázta benne a nagyság és maradandóság bármiféle lehetőségét. A nagy tekintélyű, egy időben roppant népszerű (és mára jószerével elfelejtett) közszereplő sötét öltönyös, nyakkendő, bajszos, szemüveges, mély rekedtes hangon brummogva viccelődő, jóvialis apafigurája mögött egy hiú, gyáva, érzékeny, mindenre képes, a lelepleződéstől folytonosan rettegő opportunista rejtőzött. Ezt hamar észrevehette az ember, ha tartósan abban a helyzetben volt, mint én, aki annyi éven át naponta szinkronban láthatam a magasra jutott, Kádárhoz is bejáratos közszereplőt, a főszerkesztőt és a magánembert.

Megszerzett magának mindent, amit szolgálataiért a rendszer adhatott neki. Emeletes, oszlopos rózsadombi villát, fő- és mellékállásokat, kialakított, a hivatalos besorolást messze meghaladó, úgynevezett „személyi” fizetést, népes titkárságot, korlátlan utazási lehetőséget, családostul is, diplomata-útlevéllel és első osztályú napidíjjal, számos kiváltságot, magas társadalmi, testületi posztokat, megbízatásokat, szereplési lehetőségeket, teljesített személyes kéréseket és szívességeket. Bűnbocsánatot is, mikor arra volt szüksége. Egyet kivéve: a legmagasabb írói elismerést, az annyira áhított Kossuth-díjat nem adta meg neki. Minden más díjat és kitüntetést megkapott, beleértve a Kossuth-érdemrendet, a József Attila-díjat, a nagy presztízsű Állami Díjat (azt kétszer is). Ám ő írónak szerette gondolni magát, és azon volt, hogy mások is annak tartsák. Ezt azonban még szűk baráti körében sem érte el, összemosolyogtak a háta mögött. Könnyed és bármikor, bármilyen célra mozgósítható íráskészség, természetes elbeszélő hajlam, gazdag élettapasztalat, jó memória, ötletesség, stílusérzék, humor és sok más fontos írói eszköze megvolt, de mindezek ellenére igazából csak megélt anyagból, saját közvetlen, személyes élmény- és emlékvilágából, vagyis egy körülhatárolt, belakott Boldizsár-univerzum témalehetőségeiből tudott dolgozni. Nem volt elég fantáziája, csak közelre, maga köré látott. Elsőrangú újságíró volt, ügyek és alkalmak mindig éber embere, de ő magasabbra célzott, szépíró akart lenni, a kor hiteles irodalmi krónikása, és ahhoz nem volt tehetsége. Irodalmi startvonalról indult, és remélte, hogy azon a sávon futhat majd végig, amely akkor megnyílni látszott előtte. Markánsan sajátos világképe, önálló nézőpontja, összetéveszthetetlen hangja azonban nem lévén, szinte minden, amit fikciónak, irodalomnak szánt, ellaposodott, és szirupos, kisrealista, déjã vu közhellyé vált a papíron, mire kitette utána a pontot. Kilógott belőle a lóláb, mert a „kitalált”, vagyis nem személyes nyersanyag is valamiképpen külső, irodalmon kívüli szempontokat szolgált. Ha mást nem, saját szépíró voltát akarta vele bizonyítani. Novellái egy veszélyekkel, szenvedéssel, kísértésekkel dacoló, a jó ügyért a végsőig helytálló hősről szólnak, aki ő maga, olykor álneven, de mindenképp személyesen. Nem bírta ki, hogy másvalakiben lássa azokat a képzelt nemes tulajdonságokat, amelyeket becsült és magának tartott fenn, mert hiányoztak belőle.

Boldizsár Iván író a szakma egyetlen csoportosulása sem fogadta be. Sem az urbánusok, sem a népiek, sem a függetlenek, sem a balosok. Nem is létezett ilyen személy, hiába volt elnöke a Magyar, később a Nemzetközi PEN Klubnak is. Működött egy ilyen nevű újságíró és népszerű közéleti szereplő, akinek gyatra irodalmi termékeit egyéb érdemeire tekintettel, rendre kiadták. A hatalom működésére, a közelmúlt és a jelen eseményeinek valamilyen magyarázatára, kulisszatitkaira éhes, igénytelenebb olvasó pedig megvette és fogyasztotta ezeket a műveket.

Újságíróként többnyire azt tartotta feladatának, vagy azt várták tőle, hogy elhitessen, kimagyarázzon, megszépítsen valamit, ami nem igaz. Sok tényanyag és megannyi fél-igazság, csúsztatás, hazugság művelten, szellemesen megírva, példákkal illusztrálva, főleg a létező szocializmusban makacsul hinni vágyó nyugati értelmiségiek, írók számára. Tulajdonképp apológiákat írt, a magát vagy a rendszert – a kettő hamar összemósódott. Íróként erre a feladatra kotyvasztotta és találta fel célszerű körítéssel ügyetlen történeteit. Ezért valamiképpen szinte mindig személyesen benne volt, benne kellett lennie a történetben. Be kellett vetnie a szemtanú védjegyét, copyrightját, saját személyes súlyát, tekintélyét is, mert nyilván úgy képzelte, attól több hitele lesz annak, amit ír. A világról, magáról az életről, az emberről és a korról, amelyben élt, nem volt eredeti látomása, de azt hitte, hogy van. Földhözragadt pragmatista volt. Csak a saját biztonsága, érvényesülése számított. Morális alapelvek, magasabb szempontok híján nem volt rálátása a társadalomra, amelyet szolgált, mert nyakig benne élt. Ezt kereken senki sem mondta, mondhatta meg neki, mert a rendszer védte fontos emberét, nem hagyta, hogy a kritika szétszedje és annak rendje-módja szerint a helyére rakja. Negatívumokból, gratulációk nyilván kevésbé meggyőző hangsúlyából, az elmaradt Kossuth-díjból és más jelekből következtette ki, hogy általános vélemény szerint írónak nem jó. Nem *elég* jó – ezt azért valószínűleg hozzátette magában. Mert nem adta fel. *Majd!*

Csak a kályhától tudott elindulni, és ő volt a kályha is. Ha olykor kiretusálta magát a képből, vagy bele sem komponálta, ami kis hitele volt, még az is odaveszett. Erre rájött, és inkább az anekdotikus elbeszélést-mesélést, emlékeztést, vezércikk-kinyilatkoztatást, esszészerű tűnődést, első személyű, reflektált, naplószerű, olykor kedélyeskedő leírást művelte; olvasmányosan és sokszor kitűnően. Újságírónak született. Tudta jól, hogy az újságírás távolról sem csak szakma; fikciós próbálkozásaival éppen azt iparkodott magyarázni, amit a mocsokban megmártózott újságírói énje elkövetett.

Ezen túl, szemben a Rákosi-korszak zsdanovi kitüntetési gyakorlatával, ahol írói kvalitás és teljesítmény, ha volt, ha nem volt, mit sem számított, Kádár idején már bizonyos arányokat figyelembe kellett venni. A remek újságíró és kultúrdiplomata, de szépírónak súlytalan, sőt a szakmában lenézett dilettáns Boldizsárt nem lehetett a szocialista kultúrpolitika súlyos bel- és külföldi tekintélyvesztése nélkül a nemzetközileg jegyzett és kiadott Illyéssel, Déryvel, Örkénnyel, Szabó Magdával egy polcra emelni. Ezt fájó szívvel tudomásul vette, és fokozott nemzetközi, közéleti szereplései révén igyekezett még hasznosabbá tenni magát. A kompromisszumot, a közeledést, a józan egyensúlyt, a rendszer és a közhangulat lehető harmóniáját szolgálta. Egyik útleírásában megvallja, hogy ő kiváltságos ember, mert nyugatra utazhat, mégpedig családostul, és céloz rá, hogy ennek ára van, de hozzáteszi, mintegy vigasztalásul, ő azon van, hogy mindenki bármikor utazhasson, úgy, mint ő. Mintha ezzel az óhajjal a dolog el volna intézve. Az ő részéről el is volt.

Tanácsait, javaslatait meghallgatták, a kultúrpolitika kényesebb személyi döntéseibe a mindenható Aczél György egyik jobbkezéeként bele is szólhatott. (Ez keserves feladat lehetett. Bizonyára ezerszer is megfogalmazott magában egy ilyesféle, egyáltalán nem elképzelhetetlen indoklás: „...kiemelkedő szépírói munkássága, nagyszabású újságírói, szerkesztői és közéleti tevékenysége, nemzedékeket oktató és nevelő útleírásai, a magyar kultúra külföldi megismertetése terén elért komoly sikerei elismerésül...”)

A rendszer szempontjából leghasznosabb bizonyára a színpalak mögötti tevékenysége volt, bel- és külföldön egyaránt.

Ahhoz, hogy ez így alakuljon, be kellett jutnia a színpalak mögé.

Ha egyetlen szóra lehetne redukálni a benne működő, kiváló képességek és végzetes jellemhibák sajátos kombinációjából létrejött, bonyolult DNS-láncot, amely az adott dús táptalajon oly sikeresnek, ám végül önmegsemmisítőnek bizonyult, a *hazugság* sokrétű fogalma fedne le úgyszólván mindent. Kevesen tudták, többen gyanították, sokan sejtették, hogy Boldizsár Iván mindkét oldalról zsidó származású. Az eredeti Bettelheim családnevet Bethlenre, azt 1934-ben, állítása szerint a volt miniszterelnökgrof személyesen közölte óhajára, megváltoztatta, és jó barátja, Hegedüs Géza ötletéből Boldizsár lett belőle. „*Apám fele életében újságíró volt, az első modern budapesti délutáni lapnak, az Esti Újságnak alapítója, főszerkesztője...*” – írja utolsó, már posztumusz könyvében, a *LEBEGŐK*-ben. Másutt idézi is az apját: „*Ez a grófok országa. Nem kell törődnöd vele. «De hiszen ő törődött. Lapjában, az Esti Újságban megtámadta gróf Tisza Istvánt, még párbajoztak is. Elegánsan mind a ketten a levegőbe lóttek. Tisza kevésbé elegánsan minden pesti főszerkesztő közül csak apámat hívatta be frontszolgálatra ezerkilencszáztizennégyben. Végigharcolta az első világháborút.*”

Hegedüs Géza említi közös ifjúságukról mesélve, hogy „*Iván apja, Bethlen Oszkár, egy nemzedékkel korábban közismert, tekintélyes hírlapíró-szerkesztő volt. Ebben az időben azonban külföldön élt.*” Ivánt ezek szerint főleg szigorú édesanyja nevelte.

A fővárosi napilap-alapító, a miniszterelnökkel párbajozó apának azonban az 1896-ban Rákosi Jenő által alapított *Esti Újságnak*, az első magyar bulvárlapnak az interneten követhető történetében sem Bettelheimként, sem Bethlenként, Betlenként nem leltem nyomát. A lap népszerű főszerkesztőjét Barna Izidornak hívták, aki egy évvel Bettelheim/Bethlen/Boldizsár Iván születése előtt meghalt.

Ezzel szemben a *MAGYAR ZSIDÓ LEXIKON* adatai szerint az 1876-ban született Bethlen Oszkár újságíró a *Pesti Napló* munkatársa volt, majd 1913-ban megalapította „*a Déli Hírlap című estilapot*”. Később ismét a *Pesti Napló* munkatársa lett, és Kiss József *A Hét* című lapjába is gyakran írt. Ezek szerint valószínűleg ő Boldizsár Iván apja.

Különféle írásaiban Boldizsár távolságtartással emlegeti az apját, akárki volt is, mert elhagyta a rajongással ábrázolt anyát (lánykori nevén Lebenstein, majd László Arankát), és évek múlva, második házassága romjaiból szélütötten tért vissza hozzá. Egy önéletrajzi írásból azt is megtudjuk, hogy apja „*[a] háború előtt egy angol könyvkiadó európai igazgatója volt*”. Melyiknek, azt nem tudjuk meg. Lebeszélte fiát az újságírói pályáról, aki ezért otthagyta a budapesti bölcsészkart, és néhány félévig orvostanhallgató volt itthon, majd Berlinben, de tanulmányait nem fejezte be. Rákosi majd a fejéhez vágja, hogy Hitler hatalomra jutása után is Berlinben maradt még egy darabig.

A Bettelheim nevet Boldizsár-szövegben sehol sem olvastam. A származás mára igazoltnak tekinthető tényét egész életében rejtegette, takargatta, titkolta, ködösítette – ezért lett állandó találgatások tárgya, suttogott pletykatéma, mai rasszistáknak diadalmos érv. Nem sokkal halála előtt, 1987 októberében, hetvenötödik születésnapja alkalmából a *Magyar Nemzet* megbízásából interjút készítettem vele – az egykori *Magyar Nemzet*-főszerkesztővel. Fölvetettem, hogy kihasználhatja az alkalmat a származása körüli mendemondák eloszlatására. Zsidó, félzsidó, nem zsidó? – sokan firtatják ezt még mindig. Rákérdezek, és pár szóban tisztázhatja a dolgot, nem szükséges belemennie. Szinte megrémült, mint akit valamin rajtakaptak. Lehalkított hangon (nem volt ott senki), de nagyon határozottan azt mondta, szó sem lehet róla, erről nem akar beszélni, nem is beszélhet, majd egyszer nekem, de tényleg csak nekem, négy szemközt elmondja, mi az igazság. Ez akár beismerésnek is volt tekinthető. Súlyos kérdőjelek meredtek rám. Egy többszörös hazugságra épített, nagyszabású életmű és nemzetközi

kARRIER megingása remegtette a hangját. Az általam ismert irodalmi és művészvilágban ő volt az egyetlen ember, aki titkolta a származását. Megsajnáltam. Persze sohasem mondta el az „igazságot”. Ha muszáj volt, és az volt éppen a hasznos, a tények súlya alatt vállalta, óvatosan megírta a gyávaságát, az árulásait; a származását nem bírta elviselni.

Hiteles biográfiai adat (Gulyás Pál: MAGYAR ÍRÓK ÉLETE ÉS MUNKÁI) szerint hétéves korában, 1919. április 5-én keresztelték, feltehetőleg szüleivel és húgával együtt. A titkolt zsidó származás ügye az ő esetében nem pikantéria, hanem súlyos, személyiségformáló, illetve deformáló komplexus; azért kell itt, negyedszázaddal a halála után, részletesen foglalkozni vele. Nem tanulmányt, csak portrét vagy emlékezésfélét írok róla, nem végeztem komoly kutatásokat. A rejtélyek egy része rejtély marad. Annyi biztosra vehető, hogy az áttérés nem vallási meggyőződésből, hanem egy zsidó értelmiségi család átgondolt, akkoriban különösen időszerű asszimilációs stratégiájának jegyében történt. Még csak egy éve múlt, hogy gróf Teleki Pál miniszterelnök kidolgozta és a parlament törvényerőre emelte az 1920. XXV. törvénycikket, a numerus clausust. A fiú jövőjét egyengetni kellett, bár tudni lehetett, hogy az utóbb – nem közvetlenül a születés után – keltezett keresztlevelet a törvény nem honorálja.

A nagy hírű piarista gimnáziumban Szabó Zoltánnal, Örkény Istvánnal, Thurzó Gáborral került egy osztályba. Kizárt dolog, hogy az ugyanolyan származású Örkény (Österreicher), de akár a többi osztálytárs is, nem tudott volna Boldizsár (akkor még Bethlen) származásáról. Mint nyilván minden zsidó gyereknek, akkoriban különösen, neki is át kellett esnie a szokásos csúfolásokon, kitolásokon és egyéb kellemetlenségeken, és ezek mély sebeket hagyhattak benne. Zsidónak lenni több mint előnytelen adottság: kínos, szégyellnivaló, mindenáron titkolandó bélyeg – ez rakódhatott le tanulságként és maradt vezérelve egy életen át. A magyar cserkészmozgalom egyik alapítója, a költő és irodalomtörténész piarista szerzetes Sík Sándor nem volt tanára a gimnáziumban (egy kései interjúban már az volt), de gyóntatója, később, mint majd Szegeden Radnótinak, barátja igen – maga is zsidó család szülötte. Boldizsár tőle kapta világnézeti alapjait, a nemzet jövőjéről alkotott ifjúkori elképzeléseit és első sajtóbeli állását is.

Érettségi után Szabó Zoltánnal és a Berzsenyi-gimnazista Hegedüs Gézával maradt szoros barátságban, bár mindegyikük másfelé indult el. Bethlen-Boldizsár bölcsésznek, később medikusnak, Szabó műegyetemistának, Hegedüs jogásznak ment. Boldizsár erős Ady- és más *Nyugat*-hatásra versekkel kezdte, de már húszévesen novellát is publikált. A *Nyugat* volt persze a mérce és a vágyak ígéret-földje; oda számította magát a harmadik nemzedékhez. De nem sikerült bejutnia. Azzal vigasztalta magát, hogy Babits megorrolt rá valamiért. „...előttem a *Nyugat* zárva maradt, s ez hosszú évekre az újságírás felé sodort. Úgy éreztem, hogy valódi irodalmi rangot csak a *Nyugat* ad. Ha ez elé gátat vetnek, nyilván nem elég jó, amit írok. Ha igazán jó lenne, Babits is megenyhülne” – írta. És nem adta fel. Majd!

Mindenáron az írás, az irodalom, a megszólalás a cél. Barátaival együtt radikális baloldali reformista nézeteket vallanak, társadalomról, irodalomról, politikáról, saját jövőjükéről. Másodéves korukban Szabóval, Hegedüssel folyóiratot alapítanak, a *Névtelen Jegyzőt*, amelynek első száma 1932 májusában jelenik meg. A kávéházban ismeretlenül megszólított Karinthytól sikerül „*Fiúk!*” kezdetű, lelkes vezércikk-előszót szerezniük hozzá (később kiderült, hogy az alkalomra szánt némi bővítést leszámítva, az író korábban már eladta a szöveget a *Pesti Naplónak*). A folyóirat – bár csak öt száma jelent meg – olyan sikeresnek bizonyult, hogy még Kosztolányi, Szabó Dezső, Tersánszky is pub-

likált benne. A *Nyugat*ban akkor már közölt Weöres Sándor szülőfalujából, Csöngérről küldött verset.

Utolsó könyvében, amelynek megjelenését már éppen nem érthette meg, a közel 800 oldalas A *LEBEGŐK* („*Egyéni és nemzedéki önéletrajz századunk harmincas éveiből*”, 1989) című, már említett kötetben friss kommentárokkal újraközölt ifjúkori írásai és a szintén friss összekötőszövegek alapján jól nyomon követhető a pályakezdése. Ennek az írásnak azonban nem célja az életút és a pálya megrajzolása; a személyiség kulcsát keresem, a származás átkától látszólag megszabadult, tehetséges asszimilált fiatalember útját követem az érvényesülésig és onnan tovább. Hol az a pont, ahol már tudatosan, számításból vétett az emberi és szakmai tisztesség írott és íratlan törvényei ellen; hogyan lehetett belőle 1946 tavaszán, minden politikusi és diplomáciai előélet nélkül a sorsdöntő párizsi béketárgyalásoknak nemcsak résztvevője a Nemzeti Parasztpárt színeiben, hanem a magyar kormányküldöttség sajtófőnöke is, és mint olyan, állítólag az oroszok titkos embere. 1947-től államtitkár a Rákosi-kormányban, Rajk László, majd annak utóda, Kállai Gyula külügyminiszter helyettese. 1951–55 közt a *Magyar Nemzet* főszerkesztője, Nagy Imre felé gravitál, majd visszatáncol a hatalmát újra megkaparintó Rákosi oldalára, de kegyvesztett lesz, hogy aztán 1956-ban nyíltan kiálljon Nagy Imre mellett. A forradalom leverése utáni rövid börtönéből, ahová nem ávosok, hanem szovjet ügynökök vitték, tárgyalás és bírósági ítélet nélkül hamar kiszabadult. A szakmai szövetség igazoló bizottsága büntetésül öt év publikálási tilalomra ítélte, és sajtóbeli vezető állásra örökre alkalmatlannak nyilvánította, ám ő csaknem rögtön főszerkesztője egy *Tükör* című induló folyóiratnak, és aztán Kádár oldalán végleg kikötve, szívós munkával, becsületét sem kímélve, föllepíti magát a legvidámabb barakk eleven óriásplakátjává.

Egy diákkori tihanyi nyaralás alkalmával felfigyel a hatalmas apátsági birtok parasztnak nyomorára. Szociális érzékenysége tettvággyal és energiával párosult, és ez az élmény elindítja a falukutatás felé. Tágabb értelemben is, a társadalom szerkezetének, állapotának feltérképezése és szakszerű leírása többfelé napirenden van, és számára is minden szempontból fontos, méltó és testhezálló életcélnak látszik. Ráadásul nem esik messze a szépirodalomtól. Nem kizárt, hogy benne a parasztság, a falu iránti polgári vonzalmat az asszimilációs vágy is táplálhatta; láthattunk erre példát, egészen groteszket is. Érthetővé válik, miért a Parasztpártnál fog kikötni, illetve a Parasztpárt, majd a Kommunista Párt miért keresi meg őt. Nekilát a falukutatásnak, miközben legjobb barátja, Szabó Zoltán klasszikussá váló szociográfiai remekén, A *TARDI HELYZET*-en dolgozik. A bukaresti egyetemen működő Dimitrie Gusti szociológusprofesszor újszerű módszereiről értesülén 1935-ben négy lelkes, kíváncsi magyar író tanulmányútra indul, hogy helyszíni tapasztalatokat szerezzen: Németh László, Szabó Zoltán, Keresztury Dezső, Boldizsár Iván. Tőlük teljesen függetlenül Illyés már megírta a műfaj másik magyar klasszikusát, A *PUSZTÁK NÉPÉ*-t. A választások után Gömbös Gyula miniszterelnök is szóba áll az elégedetlenkedő írókkal; Móricz Zsigmond megdöbbenő hozzászólása egy zsellércsalád heti étrendje. Gömbös fölfortyan, a beígért reformok elmaradnak. Kialakul a népi írók tábora. A más utat járó falukutatókat a mozgékony Boldizsár szervezi mozgalommá, barátaival kiadót is teremtenek hozzá: a Szolgálat és Írás Munkatársaságot, de végül Cserépfalvi lesz a kiadójuk. Közben Boldizsár a rá mindvégig jellemző szorgalommal publikál, bal- és jobboldalon egyaránt. Gróf Teleki Pált földrajztudósként érdeklí a falukutatás, módjával támogatja is. Boldizsár megjelenik a tanszék lapjában, sőt Szabóval együtt a szerkesztésben is részt vehetnek. Megjelenik

többek közt a *Katolikus Szemlében*, az *Új Nemzedékben* is. A falu szószólójaként, a szociográfia úttörőjeként, reformok sürgetőjeként lép fel, de azzal a Sík Sándortól idézett megköttéssel, hogy „*Először meg kell ismerni a felemelkedő rétegeket, embereket, milióket, emborsorsokat, hogy valámít tehessünk értük*”. „*Ez volt egyik, talán legnyomósabb oka – írta –, hogy nem léptem be az illegális kommunista pártba [...] előbb meg akarom ismerni az országot, a társadalmat, főképpen a falut, mielőtt előre kész elméleteket a változtatásra elfogadnék. Emlékszem más okaimra is. Vallásos voltam, ha tele kétségekkel is: nem tudtam ennek hátat fordítani, már csak azért sem, mert Sík Sándort is meg kellett volna tagadnom. Féltem a lebukástól, kétszeresen is: a rendőrségi verésektől és attól is, hogy lecsuknak, és akkor mi lesz anyámmal és szélütött apámmal? Ki gondoskodik róluk?*”

Konfrontációt kerülő, kompromisszumra kész alkat, óvatos, megfontolt, számító, ravasz, hajlékony személyiség, nem szívesen kockáztat – ilyennek látjuk majd mindvégig. Nem lép be a pártba; ám mikor mégis szeretne, mert muszáj, Rákosi kedélyeskedve megmondja neki – mesélte nekem egy őszinteségi rohamában –, hogy „maga pártunkívülüként hasznosabb a pártnak, komám, mintha tagja volna”.

Egyelőre hasznos és pozitív minden, amit csinál. Sokfelé publikál, egyebek közt Sík Sándor támogatásával munkatársa lesz a katolikus *Új Nemzedéknek*, a *Nemzeti Újságnak*. Próbálkozik a német nyelvű *Pester Lloyd*nál is, de majd csak évekkel később kerül oda szerkesztőnek; bécsi tudósító, mikor Hitler bevonul Bécsbe. 1937-ben Kálmán Kata fotográfus döbbenetes szocioportré-sorozatának, a *TIBORC* című albumnak Móricz Zsigmond előszava után ő írja számos képéhez a képaláírásokat: mit olvas le ő, a városi polgár, az elkötelezett falukutató, az újságíró egy-egy parasztember meggyötört arcáról. Ezek szép, őszinte, megindító szövegek. 1938-ban ösztöndíjjal eljut Dániába, és *A GAZDAG PARASZTOK ORSZÁGA* címmel feltűnést keltő kis könyvet ír az ottani szövetkezeti formáról. Ettől hirtelen ismertté válik a neve. A könyv több kiadást ér meg, a háború utáni földreform újra időszerűvé teszi, míg végül mint káros és reakciós művet, amely akadályozza a mezőgazdaság szocialista átszervezését, a hatalomra jutott Rákosiék be nem zúztatják.

Lassan szűnnek az állandó filléres gondok, és 1940-ben már éppen készül elvenni francia menyasszonyát, mikor behívót kézbesít neki a posta. Természetesen Sík Sándor adja össze őket, de neki zsebében van a menetparancs, és pár nap múlva be kell vonulnia. Rövid póttartalékos alapkiképzés után tartalékos tizedesként részt vesz az erdélyi bevonuláson. 1942-ben hadapród őrmesteri beosztásban, egy ruházat- és élelmiszerellátó oszlop tehergépkocsi-vezetőjeként a 2. hadsereggel a Don-kanyarba küldik. Burokban született, szerencséje van, mert nem harcoló alakulathoz kerül. A hadtápegységek kilométerekkel a frontvonal mögött működték, és köztudottan irigylésre méltóan jó dolguk volt.

A zsidó származás ténye mellett ez abszurdumnak tűnik. Egyes források szerint zsidó munkaszolgálatosként nagyon hamar szovjet hadifogságba került. Ami nyilvánvaló tévedés, mert részletes harctéri beszámolóit senki sem cáfolta, holott bajtársai éltek, a korosztály még csak harmincas éveiben járt. Vagy hazugság lenne minden? A frontszolgálat is? A hadtápegység is? Az apa is? Akár még ő maga is?

Itt van tehát a Boldizsár-rejtélyek egyike, a legnagyobbika. A Magyar Királyi Honvédség gépezete jól tudta, mit és hogyan csinál, mikor meghatározott szempontok alapján kiválasztja és a bolsevizmus elleni háborúba küldi a fiatal férfi korosztályok tagjait. Nyilvántartása, adminisztrációja ebben a tárgyban aligha tévedhetett, mozgó-

sítási, hadkiegészítő tevékenysége nyilván szigorúan kizárta zsidók, illetőleg zsidónak minősülő személyek fegyveres frontszolgálatra történő besorozását. A „félzsidók” is munkaszolgálatos egységekbe kerültek.

Az eddigiek ismeretében azt kell föltételeznünk a közönséges, vagyis nem munkaszolgálatra szóló behívó pusztá ténye alapján, hogy Boldizsár Iván – és családja – érdekében valaki, valahol, nyilván magas szinten, talán már a kikeresztelkedés vagy később, a névváltoztatások egyike alkalmával, közbelépett. Talán még azt is, hogy a fronton hadtápalakulathoz, ne pedig harcoló egységhez kerüljön, a titokzatos kéz intézte el? Lehet, hogy mindez pusztá találgatás, alaptalan fantáziálás, de mielőtt antiszemitizmussal vádolna meg valaki, le kell szögezni, hogy éppen e kritikus korszak egyik fontos közéleti szereplőjének arcképét a származás pontos tisztázása nélkül vázlatosan sem lehet megrajzolni.

Boldizsár Ivánt tizennyolc éves korában, 1930-ban sorozhatták először, amikor még Bethlen Iván volt a neve. Vajon már akkor rendbe volt téve a szénája? Ki lehetett az, akinek megvolt a szükséges befolyása, súlya, hatalma, lehetősége és nem utolsósorban bátorsága, hogy közbelépjen? Mi motiválta az illetőt, milyen kapcsolat fűzte a családhoz, és technikailag hogyan, mikor, milyen feltételekkel, esetleg milyen áron és mekkora kockázatot vállalva tette meg, amit megtett? Egyáltalán: mit tett? És mit kellett ezenfelül még tennie, hogy a közbelépésnek nyoma se maradjon? Vajon hány és hányféle névsoron, országos és helyi nyilvántartáson, ilyen-olyan bontás szerinti kimutatáson, kartotékrendszeren, regiszteren, statisztikán kellett átvezetni a változtatást, hogy Bethlen Iván családostul eltűnjön innen, és Boldizsárként felbukkanjon ott? Egyetlen, kivételes eset volt ez, vagy előfordult ugyanez többször, másokkal is? Tudjuk, hogy a kormányzó mentesített bizonyos családokat, de miért éppen a hadsereg kijátszásával (vagy segítségével?) tette volna? Munkaszolgálat helyett frontszolgálatot adott a fiúnak? Rejtély; akár egy krimi anyaga lehetne. Talán akadnak kutatók, akik majd feltárják a korabeli katonai adminisztráció még létező fehér foltjait, és kinyomozzák. Rejtély az is, miért mondta nekem azt Boldizsár, hogy a származásáról nem beszélhet. Miért védte körömszakadtáig a titkot: annyira öngyűlölő antiszemita lett volna? Vagy azért, mert nem volt azonos önmagával? Maga mesélte baráti körben, hogy édesanyja a két Horthy fiú zongoratanárnője volt. Ez érdekes szál lehetne a krimiben – de vajon mit és hogyan tehet a Legfelső Hadúr szigorúan őrzött udvarában egy kis zongoratanárnő, aki ráadásul szinte bizonyosan zsidó?

Harctéri élményeit számtalan novellában, cikkben, tárcában, naplóban, emlékezésben jól-rosszul megírta, de Sára Sándor rögzített kamerája előtt sommásan elmondja élőszóban is, egy TŰZKERESZTSÉG című, 1982-ben felvett hosszú televíziós monológban, amelyet csupán notesza segítségével, színesen, élvezhetően ad elő. Itt is látszik, milyen jó újságíró: ha kell, eseménydús, jól szerkesztett szóbeli beszámolójával végig leköti a nézőt, és pótolni tudja a teljesen hiányzó képanyagot is. A beszámoló a lényegét tekintve érezhetően hiteles, de részleteiben persze nem ellenőrizhető. Az elmesélt érdekes epizódok egyikét-másikat finoman szólva óvatosan kell kezelni. Azt például, amelyben a hadikórház-parancsnok orvos ezredes, mikor a latrinán ülve egy újságdarabkán történetesen éppen egy Boldizsár-tárcát olvas, fölhozatja a szerzőt a táborigyűlés hullakamrájából, mert fölismeri a flekkíjásban aznap meghaltak névsorában imént látott nevet. A karpaszományos őrmester éppen hogy, de élt még, mikor levitték, mert kellett az ágy. A történet azt akarja mondani, hogy őt író volta hozta vissza az életbe, az tehát sorsszerű.

Véletlenek nevetséges összjátékát írja le; még most is fontosabb, hogy írónak tekinthesse magát, mint a hitele. Az effajta nyilvánvaló konfabuláció szokása lesz, néha csúnyán ráfizet, mert nevetségessé válik, de sebaj, fölkel, és megy tovább. Burokban született, és a rendszer vigyáz rá, hitele, szavahihetősége tartósan sohasem csorbulhat.

Ugyanitt elmeséli találkozását Vorosilov marsallal, aki 1945. május elsején, mint a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke, fogadást ad a Gellért fürdő épen maradt előcsarnokában. (A marsall melleleg a hatalmas Vörös Hadsereg vezérkarának egyik hírhedten kegyetlen, fanatikus sztálinistája volt.) A fogadáson feleségestül jelen van Boldizsár Iván karpaszományos őrmester is. Jelentik a marsallnak, hogy a vendégek közt van egy német vaskeresztel kitüntetett magyar tiszthelyettes. A marsall magához kéri, és tolmács útján udvariasan megkérdezi Boldizsárt, hány szovjet katonát ölt meg ezért a vaskeresztért? Nem vaskereszt, hanem magyar bronz vitézségi érem – magyarázza a karpaszományos őrmester –, azért kapta, mert a fronton egy égő kórházból néhány bajtársával kimentettek huszonnét súlyos, magatehetetlen sebesültet. A meghatott marsall erre pezsgőt hozat, és bajtársiasan koccint a hős magyar altiszttel.

Ez a nyilvánvaló hazugság még csak a hiúság, a kitűnni vágyás termékének látszik; nem ártott vele senkinek. A hőstett és az érte kapott kitüntetés valószínűleg ellenőrizhető tény, de hogyan kerül feleségestül egy hadapród őrmester a szovjet marsall vendéglistájára?

Valahol itt ágazik el az útja.

A kórházi hullakamrából visszakerül a kórterembe, és az irodalomkedvelő orvos ezredes a tisztok részére fenntartott injekciókkal hamarosan rendbe hozza annyira, hogy vasúton egy magyarországi kórházba szállítják. Ott meglátogatja a felesége és az édesanyja, az udvari zongoratanárnő. Még járna néhány nap kórházi kezelés és utána betegszabadság, de ő úgy dönt, hogy megszökik a kórházból. Attól kezdve illegálisan él a felszabadulásig, részt vesz az ellenállási mozgalomban.

A részvétel tény, számos tanúja élt még, mikor élményeit novellisztikus formában megírta és publikálta (A GYÖNGYHÁZ NYELŰ PISZTOLY, KIRÁLYALMA). Bajcsy-Zsilinszky Endre Malinovszkij marsallnak írt, az ellenállási csoport számára szovjet kapcsolatot és segítséget kérő levelét, illetve a levél Boldizsárné által készített francia fordítását hozza a zsebében, ahol egy ismeretlen lengyel paptól kapott kis női pisztoly is lapul. A naiv konspirációs terv szerint becsönget Tartsay Vilmos vezérkari ezredes Andrassy úti lakásának ajtaján. Az ajtót egy nyilas nyitja ki, ő pedig, aki hosszú frontszolgálatára ellenére fegyvert még sohasem használt, tüzel.

A lövés nem talált. A leírt helyzetben ez már önmagában is figyelemre méltó fegyvertény. De nem kevesebbet állít ez az írás, mint azt, hogy nem Bajcsy-Zsilinszky volt az egyetlen ellenálló, aki fegyvert fogott és rálőtt elfogóira. A másik Boldizsár Iván volt. A nyilasok alaposan ellátják a baját, jól összeverik, de hirtelen más dolguk akad, és belöki őt egy ágy alá. Ott szorosan összekötözött kezével nagy nehezen kipiszkálja zakója belső zsebéből Bajcsy-Zsilinszky levelét, és nekifog, hogy öt teljes oldalon át az egyetlen lehetséges módon megsemmisítse a bűnjelet: megeszi.

Mennyi igaz ebből, mennyi az önfényező hazugság, nem ellenőrizhető, de nem is lényeges. Maga az elfogatás és megveretés tény. A szintén besorozott fiatal honvéd, Lengyel Balázs, a leendő irodalomkritikus, menyasszonyának, Nemes Nagy Ágnesnek írt levelében elmeséli, hogy Szerb Antal megmentésére szervezett akciójuk keretében meglátogatta Boldizsárt, akit a Margit körüti fogházból éppen szabadulva kékre-zöld-

re vereten, véresen talál. Tapasztalatot cserélnek; mindketten – és még mások is – három munkaszolgálatos író: Szerb Antal, Halász Gábor, Sárközi György megmentésén fáradoznak. Erre most lehetőség kínálkozik, mert az írók Pesten, egy iskolában vannak, túrhető körülmények közt, egy emberséges fiatal, irodalomértő hadnagy őrizetében, aki tudja, kiket őriz. Rövid időkre ki is jöhetnek, és találkoznak is Lengyellel, aki 1995-ben írt emlékezésében elmondja a megghiúsult mentőakció történetét, hozzátéve, hogy Boldizsár novellisztikus verziójának semmi nyoma nincs. Thassy Jenő, frissen végzett ludovikás tiszt, az Amerika Hangja magyar adásának későbbi New York-i tudósítója, tisztársával, Görgey Guidóval szintén beszélt velük, és készen áll az akcióra. VESZÉLYES VIDÉK című önéletrajzában (Pesti Szalon Kiadó, 1996) Thassy megírja, hogy legnagyobb bánatukra a három író egy nap tépelődés után nemet mond az akcióra. Itt biztonságban vannak, svéd, pápai és spanyol védnökség alatt, mondja Szerb Antal, a hadnagy vigyáz rájuk, ellenben a megszállt és fölfordult városban igazoltatás, razzia és sok más veszély leselkedik. Tehát maradnak.

Boldizsár KIRÁLYALMA című novellisztikus emlékezésében úgy meséli, hogy magyar századosi egyenruhában, egy Harm nevű, SS-sofőrnek maszkírozott, Lengyelországból átszökött holland hadifogoly kíséretében ő maga állított be (Harm a háború után feleségül vette Boldizsár hűgát, tehát valós személy), és felmutatta a hamisított nyílt parancsot, amely a három munkaszolgálatos azonnali elővezetését rendelte el. A hadnagy mindenáron ott tartaná a három író. Vitájukban sem a művelt hadnagy, sem a bűnösnek mutakozó százados nem leplezheti le magát – írói szempontból remek szituáció, de kihasználatlan marad. Boldizsár százados végül eléri, hogy beszélhet az írókkal, akik ugyanazt mondják neki, mint Thassinak Szerb Antal. A befejező mondatból megtudjuk, hogy a hadnagyot másnap áthelyezték, és a munkaszolgálatos századot a nyugati határszélre vezényelték. Az írók „*két hét múlva már nem éltek*”.

Írói becsvágya nem ismert határokat. Az idézett KIRÁLYALMA 1967-ben jelent meg kötetben. A három asszony (Szerb Klári, Sárközi Márta és Epstein Erzsébet, Halász Gábor menyasszonya) közvetve szintén kapcsolatban állt a foglyokkal, tudott a döntésükről, és egyhangúlag közönséges blöffnek minősítette Boldizsár verzióját. Tőlük tudom, ismertem őket, mint ahogy Lengyel Balázst és Thassy Jenőt is. Boldizsárnak lehetett valami köze az akcióhoz, de álhús főszereplője bizonyosan nem volt. Az igazságot Lengyel és Thassy írta meg.

A kritikával szembeni védeltsége most már elég erős, azzal sem kell törődnie, ha állításait élő tanúk cáfolják.

Következetes baloldalisága, falukutatói és antifasiszta újságírói tevékenysége, ellenállási részvétele, ismertsége és az új rend iránti lelkes várakozása hívhatta fel rá mindjárt a koalíciós idők kezdetén a szovjet támogatással hatalomra készülődő kommunisták figyelmét. Nem kizárt, hogy Vorosilov marsall pezsgője is segített nekik, sőt az sem, hogy az a koccintás, ha valóban megtörtént, már meg is pecsételt valamit. A Nemzeti Parasztpárt kommunistákat támogató balszárnyához csatlakozik, akár falukutató társa, Erdei Ferenc, vagy két író, Darvas József és Veres Péter.

Jóhiszeműen feltételezem, hogy mint annyi más kortársa, reményeket, illúziókat táplált a szocializmussal, a Szovjetunióval kapcsolatban, nem bízott a nyugati hatalmak támogatásában, és persze minden oka megvolt, hogy utálja a letűnt rendszert. A falukutatók által részletesen feltárt birtokviszonyok radikális átalakítását csak a Parasztpárttól várhatta, ha nem akart kommunista lenni. Lázás újságírói tevékenységbe kezd, 1945-

ben megalapítja és '48-ig szerkeszti az *Új Magyarország* című nívós hetilapot; ott jelenik meg Bibó István A KELET-EURÓPAI KISÁLLAMOK NYOMORÚSÁGA című fontos tanulmánya. A lapnak angol, francia és orosz nyelvű kivonatos melléklete is volt, és ez egy életre eljegyezte őt a magyar kultúra külföldi terjesztésének feladatával is. 1945–46 közt a *Szabad Szót*, a Parasztpárt napilapját szerkeszti. Már ismert nevű, profi újságíró és szerkesztő. Hirtelenjében két könyvet is ír a béketárgyalások előkészítése jegyében: egyet a magyar történelem tragikus vonulatáról, egy másikat az ellenállási mozgalomról. Ezek az érdemek és műveltsége, nyelvtudása, tájékozottsága, mozgékonyasága juttatják 1946 nyarán parasztpárti képviselőként a béketárgyalásokra Párizsba utazó magyar kormányküldöttség mellett működő, kilenctagú információs és sajtószolgálat vezetői beosztásába. A delegációt Gyöngyösi János külügyminiszter vezeti, de a háttérből, később hivatalosan is, a hírhedt moszkovita, a spanyol polgárháborúban Komintern-megbízottként trockista-anarchista elvtársainak százait lecsukató és állítólag kivégeztető „barcelonai hóhér”, Gerő Ernő közlekedési miniszter diktál, aki majd a szerény, de jogos és nem reménytelen magyar követelések helyett a szovjet nagyhatalmi szempontokat juttatja érvényre a létrejövő békeszerződésben. Az Erdéllyel kapcsolatos szovjet álláspont bizonyos kényes, az ország szempontjából rendkívül hátrányos pontjait Gerő utasítására tilos leadni a hazai sajtónak, de Demeter Béla, a delegáció Erdély-szakértője, egykori falukutató Gusti professzor mellett, emigráns magyar újságírók útján nyugaton mégis nyilvánosságra hozza, amiért Boldizsár súlyos otthoni következményekkel fenyegeti meg. Ezek nem sokkal később el is érik Demetert, akit emigráns kapcsolatai miatt Budapesten 1947-ben letartóztatnak, de később kiengednek. Boldizsár szerepe ebben még tisztázásra vár. Demeter évek múlva a román titkosrendőrség kínzásaiba halt bele.

Alighanem itt az a pont, ahol Boldizsár Iván útja a becstelenség felé kanyarodik. Jól megírt párizsi beszámolóiban egyebek mellett a százezrek ki- és betelepítését jelentő csehszlovák–magyar lakosságcsere követelése elleni elszánt harcát részletezi. A Bécsben élő Haas György újságíró MÁSODIK TRIANON című, 1995-ben megjelent könyvében, és nemrég a *Magyar Szemlé*ben közölt, Demeter Béla emlékét méltató cikkében is azt írja, hogy Boldizsár naponta jelentett a párizsi szovjet nagykövetségen a magyar küldöttség zártkörű megbeszéléseiről, szándékairól és taktikájáról. A súlyos vád forrását azonban nem adja meg. Mikes Imre újságíró, a sajtókülönítményben Boldizsár helyettese, aki a konferencia után Párizsban maradt, majd 1951-től Münchenben Gallicus néven a Szabad Európa Rádió magyar adásának híres/hírhedt műsorvezetője lett, ezen kívül még azzal is megvádolja Boldizsárt, hogy 300 000 svájci frankot elsikkasztott a küldöttség pénzéből. Erre a vádra sem láttam bizonyítékot.

Az eddigiek ismeretében, a mából visszatekintve elképzelhető, hogy jelentett az oroszoknak. Erre bizonyítékot valószínűleg csak a moszkvai külügyminisztérium archívumában, a budapesti követségi jelentések közt lehetne találni. Azonban onnan kezdve hirtelen felívelő karrierje alapján feltételezhető, hogy ilyenek léteznek. Mégsem látom őt egyértelműen elvetemült gazembernek. Bonyolult személyiségében valahogy megfér egymás mellett a hazafiság és a hazaárulás, a nemzeti érzés és a pragmatikus kívülállás, a segítőkész jószívűség és a könyörtelen önzés, a magyar érdekek lelkes képviselője és a cinikus hajlandóság, hogy ezeket reménytelennek minősítse, és jó áron eladja. Minden lépését saját rövid távú érdekei diktálták, és ezek néha átmenetileg egybeestek a nemzeti érdekekkel. Hazudott önmagának is, hogy kényelmesebb legyen az élet; skrupulusait, ha voltak, lerázta, kimagyarázta magának – rutinja volt ebben. Meg tudott egyezni önmagával. Több tucat kötetnyi életművében, és szóval-tettel, itthon és

szerte a világban, egy életen át, és szemem láttára, fülem hallatára is sok évig, nem győzte büszkén ismertetni, hirdetni, védeni a magyar kultúrát és annak európaiságát, gyakran persze kádári háttérrel és megbízatásból, az „épülő szocializmus” magasztalásával, a kényes kérdések ravasz és elmés elmaszatólásával együtt. Kiváló szimatú újságíró volt, és valószínűleg azzal nyugtatta magát, hogy a belátható jövőben az ország és saját maga számára is célszerű és előnyös lesz a szovjet érdekeket képviselő kommunis-ták szolgálatába szegődni.

Naplója szerint (DON – BUDA – PÁRIZS, 1982) valóban intézte Párizsban a küldöttség bizonyos szálloda-, gépkocsi- és más ügyeit, és elképzelhető, hogy némi közpénz hozzá-tapadt a kezéhez, de akkora súlyú és volumenű bűncselekmény, mint 300 000 svájci frank elsikkasztása, nem volt az ő műfaja. Gyáva is lett volna hozzá. Becsvágya nem az anyagi meggazdagodás felé hajtotta. Mikes-Gallicus szerint Gyöngyösi külügyminiszter vizsgálatot rendelt el az ügyben, de azt hirtelen lefűjték. Kik és vajon miért? Ennek talán maradt fellelhető nyoma. Mint a *The New Hungarian Quarterly*nál évtizedekig szerkesztőségi beosztottja, sok kisebb-nagyobb anyagi inkorrektségéről tudok, de amíg konkrét bizonyíték nincs, ezt a hatalmas sikkasztást kizártnak tartom.

A szovjet kapcsolat nyomai később is feltűnnek az életében. 1947 elején tanulmány-útra hívják a Szovjetunióba – amelyről annak idején, a frontról küldött tudósításaiban nem éppen kedvező képet festett –, és FORTOCSKA („kisablak”) című könyvében elragad-tatva számol be a látottakról. A könyv három kiadást ér meg. Rögtön ezután tagja lesz a kormánynak: a kulturális külkapcsolatokért is felelős külügyminisztériumi államtitkár, a tragikus szerepére már kiszemelt Rajk László helyettese. Pusztá becsvágya fogadtatta el vele a csábító ajánlatot, vagy zsarolás történt, hiszen nem volt párttag, esetleg vala-miféle alku kötött? Vajon még mondhatott volna nemet, kiszállhatott volna, ha akar, vagy már késő volt? Nem tudható.

Főnöke, Rajk László szólítja fel, hogy költözzön a Rózsadombra, egy külügyi állam-titkár nem fogadhat otthonában diplomatákat abban a „kétszobás lyukban”, ahol csa-ládjával lakott. „*Ideiglenesen*” beköltözik hát a filozófiaprofesszor, Kornis Gyula éppen üresen álló „*fennkölt, görög-homlokzatú, oszlopos, timpanonos várkastélyába*”, írja A SZÁRNYAS LÓ című kötetében. A házzal együtt járt Kornis nagy értékű, hatezer kötetes könyvtára is. Ez 1948-ban történt, írja. Azonban a közhiedelem szerint Boldizsár a kitelepített Kornis villájába költözött be. A kitelepítések viszont 1951-ben voltak. Kornist, az ország-gyűlölés volt elnökét, akit rövid időre korábban a Gestapo, majd politikai hatalmi tervei miatt többször az oroszok is elhurcoltak, ezúttal Poroszlóra vitték, ahonnan nem is tért vissza többé Budapestre, csak meghalni 1958-ban. A LEBEGŐK-ben azt írja Boldizsár: „*A sors furcsa kacskaringóhoz tartozik, hogy e sorokat Kornis Gyula egykori dolgozószobájában írom, egy híján negyven éve lakom itt, eredetileg tőle bérelvén a házat.*” A bérlés talán igaz, talán nem. Ha igaz, akkor a külügyminisztérium bérelte neki a házat, ami szintén kinyo-mozható. Még furcsább kacskaringó, hogy a piarista neveltetését oly büszkén és annyit emlegető író nem zavarja, sőt megírja, hogy Kornis Gyula piarista szerzetes volt.

Még jó néhány efféle „furcsa kacskaringót” tartogat neki a jövő.

1946-ban Párizsban megalakul az UNESCO, a nemrégén létrejött ENSZ kulturális és tudományos világszervezete. Magyarország majd csak a békeszerződés megkötése után léphet be, de Boldizsár hivatalos megfigyelőként részt vesz az alakuló ülésen. A bé-keszerződés aláírása után, 1947 nyarán, a belépést deklaráló diplomáciai jegyzéket, már külügyi államtitkárként, ő fogalmazza és szignálja. Mint ahogy 1951-ben azt a jegyzéket is, amely deklarálja Magyarország kilépését az UNESCO-ból, amit Rákosi „intellektuá-lis kémközpontnak” titulált. „*Aki belépett, az lépjen is ki. Ez a nemzetközi illemszabály. Én*

erre a maga helyében büszke lennék, Boldizsár komám. «Büszke nem voltam, de még jó három évig hozzá voltam kötözve R. M. szekerehez, s mi mást tehettem, toltam is.» Mindezt KESERÉDES című, vallomásosnak szánt 1987-es kötetében, óvatosan mosakodó írásai egyikében győnja meg.

Mindezek után már nem is csodálkozik az ember, hogy 1967-ben Boldizsár Ivánt, immár a Magyar Népköztársaság állandó UNESCO-delegátusát, az UNESCO párizsi közgyűlésén kis híján megválasztották a nemzetközi szervezet főigazgató-helyettesének. Nem is titkolta a szerkesztőségben, hogy nagyon vágyik erre. Lám, gondolhatta, az ő nem akármilyen, kacsaringós szerpentinjén is föl lehet kapaszkodni arra a nemzetközi csúcsra! Életútjának mintegy a jóváhagyását láthatta ebben. Hetvenöt évesen, az idézett interjújában azt mondta nekem erről: „Egyébként egy pillanatig sem bánom. Úgyis csak négy-öt évem lett volna az UNESCO-nál mint a kulturális rész igazgatója, mert onnan hatvanadik születésnapja után egy nappal mindenkit nyugdíjba küldenek. De azt hiszem, ott a hatvanat sem értem volna meg, belepusztultam volna az örökös értekezletekbe.” Négy-öt év? Ugyan! Annyiért kár is lett volna hajtani.

Allamtitkári feladata volt 1950-ben a British Council, nyelvtanítással és nemzetközi kulturális kapcsolatokkal, a brit kultúra terjesztésével foglalkozó, az egész világon tevékenykedő brit kormány szervet kémkedés vádjával, azonnali hatállyal kiutasítani az országból. Aztán 1961-ben, már mint a *The New Hungarian Quarterly* főszerkesztője, öthetes tanulmányútra megy Angliába a British Council szervezésében és vendégként. Az útról írt könyvéből (ZSIRÁFFAL ANGLIÁBAN, 1965, angolul MacMillan, London, 1969) kiderül, hogy felső szinten nem fogadták a British Councilnél, mert csak a programszervező osztályok vezetőivel tárgyalt és ebédelt. Talán azok valamelyike megragadta az alkalmat, és beleverte a vendég orrát a régi mocsokba, legalább egy szarkasztikus célzás erejéig.

1977-ben hosszú önéletrajzi tévéinterjút adott Huszár Tibornak. Sok egyéb téma mellett kitér az életét végigkísérő író–újságíró dichotómiára, és kitergeti a lelkiismeretét. „Most visszatekintve nem csekély lelkifurdalást okoz, vajon jól sáfárgoktam-e bibliai talentumaimmal. Lelkiismeretem végül is igennel felel. Azt hiszem, mindig azt írtam, amiről úgy éreztem, hogy elkerülhetetlenül a kötelességem, és némi írói önhittséggel azt gondoltam, hogy abban az adott időben én tudtam legjobban megfogalmazni.” Vajon teljesen kitörölte emlékezetéből (ami lélektani abszurdum), vagy csakugyan az akkori körülmények közt jó és tisztesség teljesítményeknek tartja az ötvenes évek elején írt három gyalázatos könyvét, az ÖSSZEESKÜVÉS A MAGYAR NÉP ELLEN címűt (1952), amelyben valamennyi addigi nagy politikai kirakatper anyagát összefoglalja a vád és az ítélet lelkes helyeslésével, a kötelező nyelvezet használatával? A TOLL FEGYVERÉVEL címűt (1952), amelyben ugyanilyen szellemű publicisztikai írásait gyűjtötte össze, vagy az ORADOUR VÁDOL című (1953), hasonló nyelvű és szellemű kötetét? Ezek, még az oly elnéző régi jó barát Hegedüs Géza szerint is Boldizsár Iván pályájának mélypontjai. A szerkesztőség notórius megmondóembere voltam, szerinte „intranszignens hóbörgő”, és egyszer a többiek előtt ártatlan arccal megkérdeztem, hogyan volt képes olyat írni, mint az ÖSSZEESKÜVÉS A MAGYAR NÉP ELLEN című könyve? Elvörösödött, rettenetes zavarba jött, azt hiszem, legszívesebben ordítva kirúgott volna, de nem tehetette, szüksége volt rám. „Azt nem én írtam – mondta végül indignálnak szánt, elvékonyodott hangon –, Rákosi íratta bele a nevemet, hogy hiteles legyen.” Talán észre sem vette, hogy ezzel a mentséggel mekkora öngólt lőtt. Véget vetve a szerkesztőségi értekezletnek, fölállt, fogta a táskáját, és hazament.

Napokig nem láttuk.

Mennyire megbíztak benne, milyen hasznos emberük lett, mutatja, hogy az államtitkári székéből 1951-ben a *Magyar Nemzet* főszerkesztői székébe ültetik át. A hivatalos pártlap, a *Szabad Nép* mellett a *Magyar Nemzet* hajszálnyival mérsékeltebb, jobban mondva kevésbé durva és primitív nyelven persze ugyanazt képviselte jobbára értelmiségi olvasói előtt: Sztálin és Rákosi személyi kultuszát, vagy az ellenkezőjét, és minden egyebet, mikor mit kellett, és közölt kevéske apolitikus, olvasható anyagot is. 1953-tól, a Sztálin halálát követő rövid enyhülésben természetesen Nagy Imre felé kormányozta a lapot és saját publicisztikai tevékenységét is, ám mikor Rákosi visszatér a maga Elba szigetéről, igyekszik visszaigazodni a sorba. 1955. január 23-án ezt írja róla titkos naplójába Ortutay Gyula, a nagypálya szélén fényes politikai jövőért ácsingózó későbbi jó barát, aki évek múlva majd Boldizsárt kéri fel fia keresztapjának. *„Boldizsár Iván volt ma délután nálam. Fekete ruhában, a mellén ott fityegett vagy négy kitiüntetés: partizántalálkozóról jött. [...] A legnagyobb baj az, mondja Iván, hogy Nagy Imre olyan lusta és tehetségtelen, semmi vezetői energiája, akarata nincs. [...] Rákosi győzelmének majd az lesz az ára, hogy a paraszt megint feleannyit termel – jósol Iván –, s az erószakos szövetkeztetés ismét megkezdődik. Fél az én főszerkesztő barátom a most következő évtől.”* Pár nap múlva azt is följegyzi, hogy *„Boldizsár elkeseredett a Kossuth-díj elmaradása miatt”*. És 1954. december 30-án, nem kevés malíciával: *„Boldizsár Ivánkám is messzire előreszaladt Nagy Imre propagálásában, aztán némi fenyegető előjelek hallatán összeroskadt, és sürgős hódolásra jelentkezett Rákosinál.”* Pár héttel korábban maga is ezt tette. Mint boldogan közölte naplójával, majdnem egyórás *„őszinte, tisztázó”* beszélgetést folytathatott a dolgozó magyar nép bölcs vezérével.

Az 1955–56-os nagy váltóállítást ott találja a Nagy Imre köré csoportosult, változást követelő írók és újságírók között. Keresi a helyét, jelen van mindenütt, az Írószövetségben, az Újságíró Szövetségben, a Petőfi Körben, felvonulásokon, tüntetéseken, végül a forradalom napjaiban már a parlamentben folyó informális tanácskozásokon is. Cikkez, agitál, felszólal, érvel, vitatkozik, a reálisnak látszó követeléseket támogatja. Nem meaculpázik, mivel nem volt párttag, nem mentegetőzik, nem lázad, mint annyi más; a nagy pálfordulások évadján úgy működik, mintha nem is ő lett volna az, aki bevitte, majd kiléptette az országot az UNESCO-ból, kirúgta a British Councilt, megírta az ÖSSZEESKÜVÉS A MAGYAR NÉP ELLEN című förmérvényt, és annyi más aljasságot művelt. Ha véletlenül találkozik akkori önmagával, akár be is mutatkozhattak volna egymásnak.

Októberben megalapítja a *Hétfői Hírek* című fontos hetilapot, amelynek bemutatkozó vezércikkében (TISZTA LAPPAL, október 8.) *tabula rasát* hirdet, és kiáll a sajtószabadságért, az 1954-es, Nagy Imréhez köthető reformokért, és népfrontpolitikát követel. Az október 29-i számba írt vezércikke a rá jellemző remek szerkesztői fogással rímelt az elsőre: VÉRES LAPPAL a címe. Nyílt kiállítás ez Nagy Imre politikája mellett. Egy titkos ügynök (mert azért őt is végig figyelték) azt írja róla, hogy a forradalom eltiprása elleni tiltakozó újságírósztrájk idején *„árulónak, szovjetbérencnek nevezi a dolgozni merészlő kollégákat”*. („Meszlényi” jelentése. Szőnyei Tamás: TITKOS ÍRÁS 1956–90, I. Noran Könyvesház, 2012.) A berendezkedő Kádár-rendszer kezdetén az ismét engedélyezett, rendszerhű Újságíró Szövetség közgyűlésén ezért majd közfelkiáltással kikergetik a teremből. Ót! A szakma! Ki kellett kullognia. Ez nagyon fájhatott.

„Dávid Mátyás” titkos ügynök 1961-ben, visszatekintve Boldizsár viselkedésére, megjegyzi: *„Az ellenforradalom előtti és közvetlenül utáni szereplésében nem ismerem ki magam. (Látok sok negatívát s nem kevés pozitívát is.) 1957 második fele óta úgy látom, hogy a rendszert támogatja, és irodalmi barátai (Rónai Mihály András, Goda Gábor stb.) is velünk vannak.”*

Közben azonban történt vele egy és más. 1956. november 16-án oroszok tartóztatták le. Ennek oka, módja, eredménye is tisztázásra vár. Városszerte elterjedt a hír. A Fő utcában úgy látszik működött a magyar börtön kebelében egy mini-Ljubljanka is, egy szovjet tankok után csatolható, gördülő cellasor. Ezt nem mondja ki, de sejteti régi barátját, Münnich Ferencet ünneplő egyik írásában. „Amikor ezerkilencszázötvenhat novemberének végén értem jött a Fő utcai műintézetbe M. L. ezredes, és ottani feletteseimmel közölte, hogy egy másik intézetbe visz át, megpróbáltam tiltakozni. Nem tudtam, hová visznek, mit akarnak, de ezen a helyen egy ujjal sem nyúltak hozzám. Igaz, hogy az élelmezés rendszertelen volt, legtöbbször a szibíriák smasszer osztotta meg velem az ő adagját, de hátha ott majd a régi módszerrel kérdezősködnék.” (A BOROTVASZAPPAN. In: KESERÉDES.) Neki „ottani felettesei” (értsd: gazdáí) is vannak, akik nem bántották, ennyit árul el. Meg persze így jelzi a sebtében visszatért lojalitását is.

A magyar módszereket mindenki ismerte, azoktól joggal tartott. Ma már kevesen tudják, hogy *szibíriák* szibériai embert jelent. A szerkesztőségben, ha az oroszokra terelődött a szó, megjegyezte, hogy vigyázni kell velük, mert „azok egy másik majomtól származnak”. Ez a szovjet *smasszer* azok közé az oroszok közé tartozik, akik a frontról szóló Boldizsár-írásokban tűnnek fel, asszonyaik befogadják, megmosdatják, megetetik a falvaikat a németekkel együtt megszálló, leromboló, menekülő magyar honvédeket. Az ostromnaplókban pedig, heves aknatűzben, irodalomról beszélgetnek a katonaszökevényként bujkáló magyar íróval, kenyeret szereznek, pezsgőt hoznak, igazi tealevelet újságpapírba csavarva, csokoládét a kisfiúnak, olajat az óvóhelyi mécsesbe. Megvédik a házat és a nőket duhaj kedvű társaiktól, miközben a horrorisztikus német–magyar kitorési kísérlet zajlik az Ördögárokban, a közvetlen közelben.

Rövid fogsága idején Boldizsár fordít. Már korábban is, jövedelemkiegészítésként vagy mikor éppen tétlenségre van kárhozható, remekírókat magyarít. Chesterton, Huxley, Richard Hughes, Joseph Roth, Kafka. Máig élő, jól olvasható szövegeket állít elő. Úgy tudja, hogy Kafkának ő az első magyar fordítója. Évek múlva, az *ÉS*-ben közölt folytatásos amerikai naplójában megírja, hogy egyik ottani egyetemi előadásán elmesélte, ő nemcsak fordította, hanem berlini orvostanhallgató korában személyesen is megismerte Franz Kafkát, és röviden elbeszélgetett vele. Hetekig röhögött rajta a fél ország; az író ugyanis 1924-ben, Boldizsár Iván tizenkét éves korában meghalt. Az irodalmi világ és az egész sajtó felhördült persze, de csak egyetlen, mérsékelt hangú glossza jelent meg a rendszer kedvenc újságírójáról. Így aztán egy szánalmasan mentegetőző cikkekcske árán ezt is megúsza.

Sokféle mesélte viszont egy másik amerikai élményét, meg is írta valahol. Egy szocialistaszimpatizáns milliomos vendége volt egy New York környéki kertvárosban. Hosszú beszélgetésük után kísértáltak a kertbe, és a házigazda biztatta, ússzon egyet a gyönyörű, fűtött medencében. A medence szélén, egy táblán a következő felirat állt: „Ez az én úszómedencém. Nem toalett. Kérem, ne vizeljen bele. Én sem szándékszom úszni az ön toalettjében.” Boldizsár, miközben bemászott a vízbe, odavetette a milliomosnak: Nézze, én hadviselt ember vagyok. A keleti fronton, a Don-kanyarban negyvenfokos fagyban kellett visszavonulnunk. Emiatt máig sem tudok úrrá lenni a hólyagomon. De ha ön Budapestre jön, szívesen látom, és bármikor úszhat a toalettben.” Azzal elrúgta magát, és úszni kezdett.

Az utolsó magyar király koronázásának évfordulóján cikkben emlékezett gyerekkori élményére, mikor négyéves korában egy nagynéni várbeli lakásának ablakából láthatta a koronázási dombra rúgató ifjú királyt, ahogy megsuhogtatja Szent István kardját a

négy anyaszél felé. Hiteles szemtanú akart lenni: a nagynéni pontos címét is megírta. Többen utánajártak: A koronázási domb onnan egyáltalán nem volt látható.

A Szent Korona végleges hazakerülésének történetéből sem maradt meg ki Boldizsár Iván. Azokban a napokban rejtélyes mosollyal járt-kelt, jelezve, hogy a nagy esemény nem történhetett volna meg az ő közreműködése nélkül. Mesélte, hogy valamelyik protokolláris alkalommal ő volt az, aki az utolsó pillanatban *off camera* figyelmeztette a forgatókönyv szerint az amerikai népet képviselő Cyrus Vance külügyminisztert, hogy nyitva van a slicce.

Ahol hazugság van, ott hazugság van. De röhej is van a hazugságban.

A keményvonalas moszkovita, szinte biztosan magas rangú NKVD- (későbbi nevén KGB) tiszt Münnich Ferenchez régi barátság fűzi. Münnich szófiai nagykövet volt Boldizsár államtitkársága idején, aki nagy örömmel és tisztelettel, régi atyai jó barátként fogadta, valahányszor az Pestre jött. Három, feltűnő melegséggel és tisztelettel megírt emlékezés mesél róla a KESERÉDES-kötetben. Honnan a barátság, azt nem tudjuk meg. Mint írja, némi bürokratikus turpissággal, de rendszeresen, jókora extra italellátmányt küldött a külügyből Münnichnek Szófiába. Münnich, akárcsak Kádár, a Nagy Imre-kormányban is tagja volt, de a bukás után kemény kézzel fogott a rendcsináláshoz, megalapította a munkásőrséget, újjászervezte a belügyi karhatalmat, később miniszterelnök lett, és tagja az MSZMP Politikai Bizottságának. Egy ország leste lélegzet-visszafojtva, hogy az oroszok őt vagy az árulásával együtt is némileg kevésbé gyűlölt és rettegett, talán mert nem moszkovita Kádárt fogják-e az ország élére állítani. Tito tanácsára Hruscsov végül Kádár mellett döntött. Feltételezhetjük, hogy Boldizsár akkor nagy téttel Münnichre fogadott magában. De Kádár lett a befutó, és Boldizsár azonnal tudta, hogyan lesz ő majd nagyon hamar fontos embere annak is.

„Ezerkilencszázötvenhét tavaszán még félbenlakó voltam a Fő utcai főnevelő intézetben – reggel nyolcra beinvitáltak, gyakran ebéddel is kínáltak, kérdezgettek délután fél ötig, másnap, harmadnap újra –, amikor felhívott a Kereskedelmi Kamara főtitkára. Sürgősen beszélni óhajtok velem. Nincs valami tévedés? Feketebáránnyokkal is kereskedik a Kamara? »Háttha éppen báránny-fehéritésről van szó?«, hangzott a válasz.” (A MAGYAR PAVILON BRÜSSZELBEN. In: KESERÉDES.)

Vádirat, tárgyalás, ítélet nincs. Fél lábbal még börtönben van, mikor – nyilván Münnich javaslatára – rábízzák az 1958 nyarán nyíló brüsszeli világkiállítás magyar pavilonjának tématervét. Minden meg van bocsátva, írja meg a forgatókönyvet, és ha jó, hiánytalanul megvalósítják, ő pedig ott lehet a kiállításon. Hamarosan megszüli hozzá a koncepciót: Mít ad egy kis nép a nagyvilágnak. *„Mindent, amit tudok az életben, a Kegyes Atyák iskolájának és a falukutatásnak köszönhetek”* – fohászodik magában hálásan. A többi nem kellett tanulnia; a génjeiben van.

A kiállítás szép siker. Tudták, hogy nincs nála jobb apologéta. A nemrég letiport ország békés arcát, legkülönb hagyományait és teljesítményeit mutatja be. Mintha mi sem történt volna azzal a kis néppel Európa közepén. Ezt kellett demonstrálni. Viszonyásul olyan jegyet kér magának, amellyel Brüsszelen kívül Párizsba, Marseille-be, Pisába, Firenzébe, Velencébe, Bécsbe is eljut.

Ezzel megkezdődött a mindhalálig tartó utazások korszaka.

Hihetetlen, mennyit utazott. Saját közlése szerint Portugália kivételével járt minden európai országban, még Cipruson is, néhányban többször (Szovjetunió), egyben-kettőben sokszor, akár évente is többször (Franciaország, Olaszország, Anglia). Volt olyan év, mikor tízszer vagy annál is többször utazott. Éppen csak hazajött fehérműt vál-

tani, bekiáltotta az ipiapacsot, ahová kellett, átnézte a postáját, kiadta utasításait a sebtében átfutott készülő lapszámmal kapcsolatban, lediktált néhány úti beszámoló cikket, átvette az útiköltséget és az új megbízásokat, és már utazott is tovább.

Megfordult Észak-Afrikában és Dél-Amerikában is, az Egyesült Államokban többször. Fizikai teljesítménynek sem utolsó ez a lista, hiszen már közel járt az ötvenhez, mikor nagyban kezdett utazni. Útjairól folytatásos naplókát, útleírásokat, szinte bedekkerszerűen részletes ismertetőket írt a lapokba, ezekből aztán hamarosan könyvek lettek. Az utazni vágyó, de nem tudó magyar olvasó hasznos ismeretekhez juthatott belőlük. Így lett belőle népszerű szerző. Hol küldték, hol hívták, hol delegálták. UNESCO, Magyar PEN Klub, Nemzetközi PEN Klub, Béke Világtanács, SEC (Société Européenne de Culture), Ford Alapítvány, British Council és számos más intézmény, szervezet és „kerakasztal” hívta és számított rá. Részt vett a korszak nagy témáinak valódi vagy álvitáin: hidegháború, leszerelés, békés együttélés, a kultúra feladata, az író feladata, kultúra és demokrácia, televízió és tömegkultúra és hasonló témákról. Beszámolóiból látható, hogy derekasan védte a mundér erősen foltos becsületét. Mindig védekező pozícióból beszélt, de sohasem jött zavarba, sőt, néha támadásba ment át. Megismerkedett az ilyen gitt- és gumitémák iránt érdeklődő, nagynevű és vitázni hajlandó vagy pusztán naív és kíváncsi írókkal. Nemzetközi tényező lett belőle.

Elejtett megjegyzéseiből, közös külföldi ismerősöktől és más forrásokból tudható, hogy az utaknak többnyire valamilyen titkos célja volt, megbízásokat teljesített. A „Cyrano” fedőnevű titkos ügynök jelenti, hogy az 1958-as nyugat-európai útjáról hazatérve Boldizsár elmesélte Déry Bőbének, a kilencévi börtönre ítélt regényíró feleségének, hogy Párizsban türelemre intette a Déry-bizottságot („maradjanak csendben”), mert ártanak az ügynek. Nem valószínű, hogy ezt magánszorgalomból tette volna. De minek mesélte el? Szeretett fontoskodni. Nagynevű írókból összeállt alkalmi bizottság (T. S. Eliot, Auden, Ignazio Silone, Gide, Sartre, Camus, Koestler és mások) akciózott Párizsban az író szabadon bocsátása érdekében. Déryné nem volt elragadtatva a baráti szolidaritásnak ettől a megnyilvánulásától. Déry szabadulása után meg is szakadt a barátság.

Külföldi barátaimtól, saját elejtett megjegyzéseiből és célzásaiból tudni lehetett, hogy külföldi útjain a Magyar PEN, majd a Nemzetközi PEN elnökeként, Kéry Lászlónak, az ELTE angol irodalom professzorának, a Magyar PEN igen párthű főtitkárának a társaságában azt a megbízást teljesítette, hogy a színpalak mögött, magánbeszélgetésekben cinikus viccelődéssel és hamis információval mentesse a szovjet kultúrpolitikát. Nemzetközi fórumokon a lecsukott, meghurcolt szovjet írók miatt ez állandó, kínos téma volt. A Szovjetunió nem volt tagja a Nemzetközi PEN-nek, így a feladat Boldizsárnak jutott, aki készségesen vállalta és külföldi barátaim tanúsága szerint ügyesen teljesítette is, bár őket inkább csak saját immoralitásáról győzte meg.

Mikor 1963-ban a véletlen összehozta Boldizsárt a börtönből amnesztiával éppen szabadult Bibó Istvánnal, akit tanúként csúnyán bemártott a tárgyaláson, egy szem- és fültanú elmondása szerint azt kiáltotta zavarában, hogy „Köpj szemem!”. Bibó keserűen elmosolyodott, legyintett, és csak annyit mondott: „Felejsd el.”

Az utazások hosszabb-rövidebb szüneteiben írta a könyveit, szerepelt a médiában, besegített a kultúrpolitikának. 1968 óta szerkesztette a *The New Hungarian Quarterly* mellett, a legcsekélyebb illetékesség és gátlás nélkül, a *Színház* című havi szaklapot is, és minden évben olvasnivalókkal, illusztrációval, keresztrejtvénnyel megtűzdelt kalendá-

riumokat állított össze különféle országos szervezeteknek, a felkért írók és illusztrátorok nagy örömeire. Értett hozzá, hogyan kell embereket lekötelezni, szívességeket meghálálni, kéréseknek megágyazni. Jóságú, segítőkész ember volt; ha nem ütközött saját érdekeivel, akár vadidegeneknek is segített lakáshoz, autókiutaláshoz, útlevelhez jutni. Minden szinten megvoltak a kapcsolatai. Ennek elterjedt a híre. Tőle telhetően igyekezett fokozni a népszerűségét, ami nemcsak a befolyását növelte, hanem a biztonságérzetét is.

A munkabírása is hatalmas volt. Ameddig komolyan vette a *The New Hungarian Quarterly*t és az be nem töltötte feladatát az ő karrierjében, sokat lehetett tanulni tőle. Ő még a szakma kiváló régi mestereitől, a legjobb helyeken tanult újságot írni, lapot csinálni, cikksorrendet kialakítani, illusztrációkat válogatni és betördelni, címekeket adni és így tovább. A részletek felől, de egyben látta az egész lapot. Pillanatok alatt átgondolt, ellenőrzött és döntött magában. Éles szerkesztői szemével a legkisebb hibát is azonnal kiszúrta.

Azt is tudta, mert megtanulta, hogy külföldieknek másképpen, több információval, klisék és politikai zsargon mellőzésével, olvasmányosan kell írni. Tudta, mi az *understatement*, tudta, hogy a szerénység meggyőzőbb a lelkendező bizonygatásnál, hogy a kérdés nevésséges, a hungarocentrikus gondolkodás provinciális. Tudta, hogy milyen az a hatalmas közeg, az angol–amerikai kulturális sajtó, amelyben helyt kellene állnunk. Tudta, hogy a tartalom mellett szinte minden a lap kifogástalan, élő angol nyelvezetén, stílusán, kulturált küllemén múlik. Tudta, hogy Magyarországon nincs fordító, aki angolul nyomdaképes szöveget produkálna, legyen az értekező prózai vagy irodalmi. Anyanyelvi munkatársakat, nyelvi lektorokat hozatott és alkalmazott. Hosszan folytathatnám.

A lap címében a *New* jelző a gróf Bethlen István által a harmincas évek közepén, valamelyest hasonló világpolitikai konstellációban indított angol nyelvű folyóiratra utalt. Boldizsár nemcsak tudott róla, hanem felismerte a feladat hasonlóságát és fontosságát: a domináns német, illetve most szovjet orientáció mellett óvatosan jelezni, hogy a nyugat felé is nyitottak kívánunk lenni. Erről személyesen sikerült meggyőznie Kádárt, aki nemzetközi közmegegyezés tárgyaként, teljes elszigeteltségben, a gyalázatos megtorlással volt elfoglalva, miközben a megszállt ország dolga az ENSZ-közügyülés állandó napirendjén szerepelt. De mindketten nagy profik voltak, tudták, mit akarnak, így hamar megegyeztek, és Boldizsár megkapta, amit kért: bőséges pénzt és politikai támogatást.

1960-ban megjelent a *The New Hungarian Quarterly* első száma. Ezt tartom Boldizsár Iván legfontosabb és leghasznosabb tetteinek.

Meg is hálálta Boldizsár, amikor csak tudta. 1975-ben például hosszú recenziót publikált a főtítkárról válogatott beszédeit és cikkeit tartalmazó kötetről, és ebben azt állította: „...és újra, most már magasabb szinten, megéljük napjaink történelmét. Ezért olvassa az ember fedéltől fedélig a könyvet, mint... megtorpantam, de kimondom, íróként a legfőbb elismerés zászlaját meghajtva – mint egy jó regényt.” (A SÉTÁLÓ SZOBOR, 1978.)

Írók egymás közt.

1964-ben, négyévi, politikai kirúgással végződött könyvkiadói lektorság és hatévi szabadúszó műfordítói, recenzensi gályarabság után, már ismert anglistaként kerültem a laphoz irodalmi szerkesztőnek. Boldizsár bölcsen úgy alakította ki a tíz éves terjedelmű negyedéves lapot, hogy nagyjából az első felét az aktuálpolitika foglalta el. Megadta a

császárnak, ami a császáré. Miniszterek, pártvezetők, a rendszer „szakemberei” és ideológusai magyarázták olvashatatlan dolgozatokban a bizonyítványt, a szocialista gazdasági és társadalmi rend föltényét, céljait, eredményeit. Párttag nem volt a szerkesztőségben; egy besúgóról tudtunk biztosan; Boldizsár magasabb szinten működött. Helyettese, egy művelt, de jelentéktelen újságíró, szinte semmit sem csinált, de Boldizsár, mint mondta, „aranyat érő gyávasága miatt” tartja: azonnal jelzett ugyanis, ha ösztöne azt súgta, hogy ebből vagy abból baj lehet. A kulturális terület így aztán nekem maradt. Megegyeztem Boldizsárral, hogy nem a rendszer „liberalizmusát”, „nyitottságát” fogom a külföldnek demonstrálni, hanem a legjava kortársi magyar irodalmat, művészetet, kulturális életet igyekszem bemutatni, az adott politikai és terjedelmi korlátok között. Rábólintott erre. A lapnak ez a féltő gonddal válogatott és fordított második része az évek során önálló életre kelt, és nemzetközileg lassanként ismertté tette a *Quarterlyt*. Számos neves nyugati író, újságíró, tudós, művész, kritikus kéretlenül is szívesen publikált benne, idézték, emlegették, fontos adattárakba, bibliográfiákba felvették. Bekerült a nemzetközi kulturális vérkeringésbe és közbeszédbe. Minden számban megjelent benne végre, angol és amerikai költők méltó fordításában, jó néhány vers a java kortárs költőktől, véget vetve ezzel a dilettáns magyar versfordítók rémuralmának. Boldizsár úti beszámolóiban szívesen eldicsekedett mindezzel, mintha az ő munkája volna. Sok évig csak az ő neve szerepelt a lapban szerkesztőként, ami persze hazugság volt. De múlhatatlan érdeme, hogy létrehozta a *Quarterlyt*, és a politika szennyes vizein merészen navigálva lehetővé tette, hogy a magyar kultúrának állandó érintkezési felülete lehessen a nagyvilággal, és ott minőségi anyagcsere folyjék. A tovább enyhülő nyolcvanas években fölvette szerkesztőnek Zachár Zsófiát, akivel összefogva egyre jobban depolitizáltuk a lapot, így annak lassan az első fele is olvashatóvá vált. Ez azonban Boldizsárt már alig érdekelte. Őt ekkor már karrierjének átprogramozása foglalkoztatta.

Személyes kapcsolatunk változatosan alakult. Mikor már-már megszerettem volna, hirtelen előtűnt valamelyik tűrhetetlen tulajdonsága. Cinizmus, kétszínűség, hazudozás, amoralitás, önzés, törtetés, hiúság. Örökké hálás leszek neki, amiért 1975-ben kiszabadított a Belügy szorításából; a Rákosi által kétszer is ártatlanul bebörtönzött és emiatt 1956-ban Amerikába menekült özvegy édesanyámmal zsaroltak, nem láthatom többé, nem kapok útlevelet, ő sem kap vízumot, ha nem vagyok hajlandó aláírni. Ellenálltam, de fontos lehettem, mert végül Boldizsárhoz kellett fordulnom. Sokat tudóan elmosolyodott, kiküldött a szobából, és telefonon pár perc alatt elintézte, hogy leszálljanak rólam. Mikor viszont a szerkesztőségben dülő anarchia, pénzügyi állapotok és egy általa minden előzetes próba nélkül fölvevett csinos, fiatal és szerkesztőnek szerinte is tökéletesen alkalmatlan, angolul se tudó, agresszívan nyomuló nő miatt összevesztünk és fölmondtam, abban a hiszemben, hogy a szerkesztőségi káosz miatt panaszra megyek a vezérigazgatóhoz, följelentő levelet diktált rólam a mindenható Aczél Györgynek. Csak a munkakönyvemért indultam, eszem ágában sem volt följelenteni, nem szokásom. A bölcs titkár nő nem küldte el a levelet, amely jó időre megpecsételte volna a sorsomat az irodalmi életben. Ilyesmivel huszonöt év alatt kétszer-háromszor fordult elő. Ellentéteinket mindig sikerült valahogy elsimítanunk. Levelek és a naplóm őrzik a részleteket.

A lappal már szinte egyáltalán nem törődött. Titkár nő, gépirónók az ő kézíratait gépelték, ügyeit intézték, és ezen a címen megtagadták a szerkesztőségi munkát. A telefonvonalakon az ő privát ügyfelei lógtak, és amikor bejött, előbb fogadta az idegen instanciázókat, mint a munkatársait. Helyettese alkalmatlan volt a rendteremtésre.

Különféle szívességek viszonzásaképpen három-négy vadidegen és be sem járó személy húzott fizetést a szerkesztőség béralapjából, és folytathatnám. A folyóirat színvonalát ennek ellenére sikerült fönntartanunk, és ez volt a fontos.

Újdonsült főszerkesztőként egyik első lépésem a lap visszakeresztelése volt eredeti címére. Ma már azonban nem létezik a magyar kultúra e nagy múltú és világszerte ismertté vált hírmondója. 2011-ben alkalmatlannak találtatott a további támogatásra.

Igyekeztem tárgyilagos lenni. Ez az ember nem volt akárki. Szellemissége, életműve, öröksége kiszakíthatatlan része a magyar szocializmus korszakának. Egész életét, kora gyerekkorától kezdve, hazugságokra építette – akár maga a rendszer, amelyet szolgált. Vajon mit gondolt magáról, hogyan látta az életét, ha őszintén magába nézett – feltételezve, hogy képes volt őszinte lenni önmagához? Azt hiszem, sikeres embernek tudta magát, aki legyőzve a származás átkát, veszedelmes viszonyok közt is sokra vitte, végig nemcsak a felszínen, hanem az élen maradt. Nem csekély teljesítmény. Bevált munkahipotézisét egy „novellájában” (KURUCZ ÁKOS STOCKHOLMBAN) frappánsan maga foglalta össze. A sokat látott, bölcs öreg filmrendező, aki kimondja, természetesen nem más, mint ő maga. „»Persze hogy értem«”, felelte a tekintélyes, idősebb filmrendező, és nagyon elégedett volt, hogy bölcsességével ragyoghat fiatal pályatársa előtt. »Te se sokra viszed ebben a szakmában, ha nem érted. Egyszerű: az ember arra emlékszik, amit gondolt, és nem arra, amit hazudott.«”

Térey János

AZ ALVÓ APOLLÓ, A SZÉTSZÉLEDŐ MÚZSÁK ÉS AZ ELRÖPPENŐ HÍRNÉV

Részlet „A Legkisebb Jégkorszak” című regényből

„Sarkvidéki tájon lakom,
Mert ha az ablakomhoz lépek,
Semmi mást nem látok a horizonton,
Csak nyugodt, fehér felületeket,
Amelyek talapzatul szolgálnak az éjszakának.
Tökéletes elszigeteltségemben úgy érzem magam,
Mint aki százméternyi vastag jeget hordott a szemére...
Úgy érzem magam, mint egy szúnyog,
Hegykristályba zárva”,
Jegyezte föl naplójába tegnap éjjel
Radák Zoltán miniszterelnök,
Aki másfél hónapja látta ugyanezt,
Így aztán a meglepetés jó íze oda volt.
Mert hol van már az a krónikus hóéhség?
Abból az időből, amikor a sötétlő tél országot,
És fekete karácsonyokat szenvedtünk el